

Učitel matematiky

Jindřich Bečvář

Profesor a humorista Jaroslav Žák

Učitel matematiky, Vol. 4 (1996), No. 1, 54–59

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/151471>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1996

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

Matyk, přiřívivší se do třídy, spatřil orangutana.

PROFESOR A HUMORISTA JAROSLAV ŽÁK

JINDŘICH BEČVÁŘ

Jaroslava Žáka známe jako autora humoristických knížek ze studentského prostředí. Vybavíme si jistě *Študáky a kantory*, *Cestu do hlubin studákovy duše*, i filmy, které byly podle nich natočeny.

Humoristický spisovatel je tvor neužitečný a přímo škodlivý veřejnému blahu. Dělá si ze všeho legraci a dobré jméno literatury tím trpí. Písemnictví totiž a umění vůbec je věc vážná, něco na způsob slavnostní mše, při níž se humorista chová jako uličník, jemuž je všechno k smíchu; dělá vtipy a poznámky, vyrušuje okolní věřící, pohroužené v zbožné rozjímání a posmívá se velebným obřadům. Proto by měl být jako takový z katedrály umění vyveden a policejně zjištěn. (Svět se mění nenápadně)

Jaroslav Žák se narodil 28. 11. 1906 v Praze. Jeho otec byl vrchním poštovním tajemníkem; za první světové války byl na ruské frontě. Rodiče pak byli dlouho nemocní, Jaroslava a jeho mladšího bratra Josefa vychovávali prarodiče.

V letech 1912–17 navštěvoval Jaroslav Žák obecnou školu v Husinecké ulici a v letech 1917–25 české státní gymnázium v Libušině ulici na Žižkově. Byl průměrným studentem (v sekundě a kvintě měl dostatečnou z latiny, kterou pak jako středoškolský profesor vyučoval), maturoval však s vyznamenáním. Na filozofické fakultě UK studoval latinu a francouzštinu. V letech 1930–32 byl na vojně v Litoměřicích, absolvoval tam důstojnickou školu.

V květnu 1932 vykonal zkoušku učitelské způsobilosti pro vyšší třídy středních škol, v září 1935 se stal definitivním profesorem. Po epizodickém působení na Masarykově 1. státním reálném gymnáziu v Praze (1930) a na reálném gymnáziu ve Dvoře Králové nad Labem (1932) vyučoval na Hodžově reálném gymnáziu v Liptovském sv. Mikuláši (1932–36) a na reálném gymnáziu v Jaroměři (1936–46). Pak se přestěhoval do Prahy, kde se věnoval psaní, spolupracoval s rozhlasem, filmem a novinami.

Jaroslav Žák začal s vlastní tvorbou již v dětských letech. Během studia psal básně, parodie na starověké i moderní básníky, vytvářel hádanky, rébusy a kreslil. Psal pro třídní časopisy; od roku 1922 však již publikoval (např. v Humoristických listech) pod pseudonymy Jerry Jack, Jerry, Jack apod. V době studií na univerzitě se seznámil s malířem a ilustrátorem Vlastimilem Radou (5. 4. 1885 – 22. 12. 1962). Sepsali společně knížky *Budulíněk a Matlafousek čili Vzpouora na parníku Primátor Dittrich* (1930), *Dobrodružství šesti trampů aneb Nové pověsti české. Epopej z válek tramsko padourských* (1933) a *Z tajností žižkovského podsvětí* (1933). Autoři byli inspirováni trampingem, parodovali brakovou literaturu, detektivky, dívčí romány, verneovky, různé literární styly atd. (Roku 1959 vyšla tato společná díla Žáka a Rady pod názvem *Bohatýrská trilogie*.)

Nejúspěšnější a nejčtenější knížkou Jaroslava Žáka jsou *Študáci a kantorů* (1937); dosáhla u nás již dvaceti vydání, vyšla i německy (*Der Klassenkampf*, 1941; *Pennäler contra Pauker*, 1969) a finsky. Základem knihy se staly humorné příběhy ze studentského života, které roku 1936 Žák publikoval v nedělní příloze Českého slova a Lidových novin. V úvodu autor píše:

Ani profesor ani žák nemůže napsati o škole objektivní pojednání. Naše příručka je však napsána profesorem a Žákem zároveň — odtud její věrnost a nestrannost.

Žákovi *Študáci a kantorů* patrně podstatnou měrou přispěli k všeobecně rozšířené představě o potrhlosti profesorů matematiky (viz pasáž nazvaná *Ars mathematica*), ze které zde malý úryvek citujeme:

... Matyk je bytost oděná v omšelý fráček barvy neurčité, jež se přiřítí do třídy deset minut po zvonění divoce funíc, a spatřivši na stupínku vycpaného orangutana, uvědomí si, že si spletl sekundu B se sekundou A. Omluviv se rozpačitě orangutanovi, pádí matyk o poschodí výše. V sekundě A se srazí s panem ředitelem, jenž tam rozdává složenky na školní plat a jeho přesně pracující matematický mozek dojde k závěru, že dnes není pondělí, nýbrž středa, a že má v sekundě matematiku až od deseti. Kvapně cválá do sborovny,

aby si svou dedukci ověřil na rozvrhu. Tam se omylem podívá na čtvrtek a zkonstatuje, že má přece jen dnes v sekundě B hodinu a že tam vycpaný orangutan nemá co dělat. Vtrhne znovu do zmíněné třídy a ke své hrůze vidí, že tam již orangutan není. Místo něho stojí na stupínku žák Pitl a hledá ukazovátkem na mapě Ruska magistrálu. Matyk vyběhne z učebny, přečte si tabulku a pozná, že jde a tercii A a nikoliv o sekundu. Vyhledá sekundu, ale ta je prázdná a školník mu sdělí, že je v tělocviku. Nebohý vědec přepadne znovu vládce ústavu volaje: „Pane řediteli, mně se ztratila sekunda.“...

S Vlastimilem Radou sepsal Žák ještě knížku *Příběhy děda Posledy* (1937), která je rovněž spjata s prostředím školy, studentů a profesorů.

Na úspěšné *Študáky a kantory* navázala další knížka s obdobnou tematikou, *Cesta do hlubin studákovy duše* (1938). Jako ukázka studentské recese je v ní zveřejněn tarif pokut za nejrůznější školní přestupky, který sepsali dva studenti Žákovy třídy. Je třeba spravedlivě poznamenat, že Žák vyplácel jeho autorům příslušnou část honoráře z každého vydání své knížky.

Na vyzvání E. F. Buriana (1904–59), režiséra, dramatika a zakladatele divadla D 34, napsal Jaroslav Žák komedii *Škola základ života* s podtitulem *Hra ze života studáků a kantorů o 22 obrazech* (1937). Hrála se v Praze v Burianově Děčku, v Plzni, Ostravě. V Brně měla tak výrazný ohlas, že byl středoškolské mládeži přístup na představení zakázán. Žákovu hru nastudovala v loňském roce režisérka Hana Burešová za dramaturgické spolupráce Štěpána Otčenáška; premiéra byla 19. května 1994 v divadle Labyrint v Praze.

V souvislosti s uvedením své hry vykonal Žák přednáškové turné *Študáci na jevišti, v literatuře a ve skutečnosti*. Po vystoupení v Brně byl Ústředním spolkem československých profesorů obviněn ze snižování vážnosti profesorského stavu.

V letech 1938 a 1939 natočil režisér Martin Frič (1902–1968) velmi úspěšné filmy *Škola základ života* a *Cesta do hlubin studákovy duše*. Dodnes se na ně s potěšením díváme.

Po úspěchu Žákových knížek a Fričových filmů ze studentského prostředí následovaly knížky *Vydržte až do finiše* (1939), *Svět se mění nenápadně* (1940), *Hvězdy nad Roupkovem* (1941 – spolu s Františkem Soukupem), *Oheň* (1943), *Bavíme se ušlechtilé* (1945), *Z palce* (1946), *Kámen mudrců* (1946; německy *Der verkohlte Pythagoras*, 1971), *Mezi nebem a zemí* (1946) a satirická hra *Čistka* (1947).

Po únoru 1948 byl Žák vyloučen ze Syndikátu spisovatelů pro svoji satiru současných politických poměrů (*Novoroční zdravotní studujícímu*, román *Ve stínu kaktusu*, který vycházel do února 1948 na pokračování ve Svobodném slově a pak byl zakázán, další články). Živil se všelijak, podporoval ho např. spisovatel Václav Kaplický (1895–1982). V jednom z dopisů Kaplickému Žák píše:

... prozatím nejdramatičtější událostí byl případ tří svalovců v tatraplánu, kteřížto atletiční mužové mě odvezli do neznámého sídla (zavázavše mi cestou oči) a jiní páni, neméně zdatní, tam vedli se mnou dlouhé a poučné dialogy. Jsem člověk školený v detektivní literatuře, a tudíž jsem načerpal z tohoto dobrodružství mnoho pěkných námětů. Jak víte sám, nejcennější pro spisovatele je autopsie (tohle byla zároveň autopsina, protože při cestě zpátky, maje stále klapky na očích, sedl jsem si šoferovi na hlavu — zkrátka, když se někdo narodí humoristou, můžou s ním dělat cokoli, nakonec je to vždycky legrace) – prostě, přivoněl jsem si.

Až koncem padesátých let vyšly další Žákovy knížky: *Kouzelné rukavice* (1958), *Dobrý borec Antonín* (1959).

Jaroslav Žák zemřel 29. 8. 1960 v necelých čtyřiapadesáti letech. Po roce 1989 vyšel prý jeho satirický román *Ve stínu kaktusu*, který líčí příběhy národa Pivadorů žijícího v latinskoamerické zemi Hodoquas (jde o alegorii vývoje v Československu v letech 1918 až 1947); autor tohoto článku se však po něm marně pídil. Dvě Žákovy knížky reagují na poválečný vývoj v Československu, únorový převrat a dobu, která následovala (*Konec starých časů*, 1991; *Na úsvitě nové doby*, 1993). Ilustroval je Jiří Winter–Nepřakta. Byla vydána i *Žákovská knížka Jaroslava Žáka* (1991), která je výběrem z jeho nepublikované tvorby; připojen je poměrně obsáhlý a

zasvěcený doslov o životě a díle autora, který sepsala Marie Kru-lichová.

U Jaroslava Žáka se snoubila moudrost s humorem. Následující odstavce jsou stále aktuální.

Mládě je tvor vědychtivý. Pudově touží po tom, aby bylo zasvěceno do světa zázraků, do oblasti velikých dobrodružství ducha. Vždyť i titěrná slovíčka mrtvého jazyka a gramatické poučky jsou součástí světa divů, do něhož je třeba uvést nezasvěcené a roznítit jejich fantazii. Leč právě naopak je možno ze závratných tajemství vesmíru, z největších kouzel přírody nebo z čarovné zahrady vytvořené básníkem učinit úžasnou, velkolepou a nedostižnou otravu.

Škola provádí toto druhé kouzlo. Je ochotna zmocnit se třebaš Michelangela, vyjmenovat všechna jeho díla v chronologickém pořádku a uložit je zpaměti. Místo aby učinila ze suchých slovíček poezii, činí z poezie suchá slovíčka. Měla by odhalovat nekonečnou krásu světa a života. Namísto toho krájí krásu na malé řízky, suší je a napichuje na špendlíky, čísluje a dává do přihrádek. (Kámen mudrců)

Mezi neinformovaným občanstvem převládá odnepaměti bludný názor, že školství, zejména pak školství střední, je blahodárná instituce, kde zástupy mládeže, toužící po vědění a vzdělání, jsou poučovány a vychovávány obětavými muži a ženami. Z tohoto mylného předpokladu vycházejí všichni reformátoři a bojovníci za novou střední školu, pročez jejich úsilí končí nezdarem. (Študáci a kantoři)

... přinášíme slíbený návrh na reformu střední školy. Vážení studáci, kteří znají naše knížky a divadelní hru, dosyta se pochechtávali pošetilostem některých kantorů. Uvědomili si také zajisté, jak směšný je prófa, který si plete poslání vychovatele s policajtem. A protože z těchto vážených študáků se někteří stanou za nějaký rok také kantory (všichni kantoři jsou totiž bývalí studáci), budou si jako vychovatelé mládeže zajisté počínati lépe a budou se snažit, aby z nich byli dobří vychovatelé a dobří kantoři. To bude nejkrásnější reforma střední školy, jaká se dá vůbec provést. (Cesta do hlubin študákovy duše)